

Konstrukce paměti sedmihradských Sasů

Reconstructing the Memory of Transylvanian Saxons

Tomáš Drs / tomas.drs@seznam.cz

Oddělení kulturních studií, Filozofická fakulta, Jihočeská univerzita

Ústav slavistiky, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

Abstract

The presented paper deals with the national minority of Transylvanian Saxons in Romania. It describes the historical story of the community and the importance of festivities. Based on long-term field research, it describes and analyzes the problems associated with reconstructing the ethnic identity of the community. Primarily, it focuses on the issue of social conditionality of memory. The paper presents the individual responders' recollections of the fundamental events in the community's history in the second half of the 20th century. Methodologically, it follows the tradition of ethnographic research, building on theoretical concepts of ethnicity (T. H. Eriksen, B. Anderson, A. D. Smith) and memory studies (M. Halbwachs, J. Assmann, P. Nora).

Keywords

Transylvanian Saxons, Romania, minorities, ethnicity, collective memory.

Úvod

Předkládaný text seznamuje čtenáře s dějinami a kulturou sedmihradských Sasů v Rumunsku. Jejím prostřednictvím chce postihnout význam vzpomínání a připomínání si skupinové historie pro přežití etnických formací v současném světě. Kolektivní i individuální vzpomínání je jednou ze základních komponent udržení identity etnického společenství. Ritualizované připomínání vlastního jedinečného dějinného příběhu pomáhá cyklickému rekonstruování sociálního společenství a vytváření etnické hranice nezbytné pro sebezáchovu etnické kultury. Kolektivně sdílený a připomínaný dějinný příběh tak slouží zájmům přítomnosti a pomáhá s odpověďmi na základní existenciální otázky identifikace jednotlivce se sebou samým i s širším sociálním prostředím etnického společenství.¹

Základní badatelská otázka, kterou si je v úvodu nutno položit, zní: existují významné události moderních dějin společenství sedmihradských Sasů, ke kterým se sedmihradští Sasové v přítomnosti stále vztahují, čímž se podílejí na tradování svého skupinového příběhu? Z této vstupní otázky vyplývá další: je možno nalézt rozdíl mezi subjektivním vzpomínáním jednotlivých aktérů a předpokládaným objektivizovaným skupinovým vyprávěním, zajišťujícím oficiální a obecně přijímaný narativ dějinného příběhu společenství? Dále je možno pátrat po existenci oslav, v nichž se oficiální vzpomínání a připomínání veřejně projevuje. Limity při hledání odpovědí metodou terénního etnografického výzkumu jsou přitom zřejmé. Stanovují je sami aktéři a oslovení informátoři, kteří vzpomínají a vyprávějí. Je nutno poznat okamžik nasycení výzkumu, kdy na stejné otázky badatel dostává stále stejné odpovědi. Vystává předpoklad, že výsledný tvar je tak nejspíše zformován. Dalším problémem je míra objektivizace zachycených vyprávění a dilema, jestli právě tyto výpovědi jsou signifikantní. Zda právě ony je možno prohlásit za reprezentativní vzorek a vztáhnout je na celou skupinu.²

Na úvod příspěvku je nutno ve stručnosti představit historický příběh sedmihradských Sasů a objektivizované události moderních dějin etnické skupiny, ke kterým se aktéřské vzpomínání v přítomnosti vztahuje. Pozornost bude věnována zejména moderním dějinám společenství ve 20. století. Za pomoci teorie etnicity, která tvoří jedno ze dvou teoretických ukotvení textu, je dále popsána etnická sebeidentifikace sedmihradských Sasů. Tato však sama není hlavním tématem příspěvku a doplňuje jen popis společenství z jiného úhlu než historického. Hlavním teoretickým východiskem jsou paměťové studie, které obecně tvrdí, že skupinová paměť přispívá nebo přímo definuje přítomnou tvář sociální skupiny. Paměť opakovaně rekonstruuje skrze tradovaný mýtus o společném původu sdílený historický příběh a jeho prostřednictvím uchovává etnickou identitu skupiny.

Na teoretická východiska a koncepty navazují výpovědi jednotlivých aktérů, které byly nashromážděny na základě etnografických metod antropologického terénního výzkumu

1 Eriksen, Thomas Hylland: *Etnicita a nacionalismus*. Antropologické perspektivy. Praha 2012, s. 156–160.

2 K nasycení výzkumu dochází ve chvíli, kdy se dlouhodobě výzkumníkovi dostává na jeho otázky stále stejných odpovědí. Hranice uzavření výzkumu dané otázky je samozřejmě subjektivní. K tomu např. Soukup, Martin: *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii*. Praha 2014. Nebo *Když výzkum tak kvalitativní*. Serpentinami bádání v terénu. Edd. M. Pavlásek – J. Nosková. Brno 2013.

ve vybraných jádrových lokalitách saského osídlení v Sedmihradsku za pomoci techniky volných a polostrukturovaných rozhovorů. Terénní výzkum probíhal v letních měsících v letech 2011 až 2015. Výzkum byl zacílen na vesnické lokality s malými zbytky saského osídlení. V centru pozornosti stála historicky významná saská obec Biertan (Birthälm). Výzkumný terén postupně rozšiřoval dle získávaných kontaktů do okolních obcí, např. Richis (Reichsdorf), Mălâncrav (Malmkrog), Nou Săsesc (Neudorf), výjimečně do městského prostředí Sibiu (Hermannstadt) či Mediașe (Mediasch). Z desítek nashromážděných interview jsou v příspěvku citována vyprávění se subjektivně největší vypovídací hodnotou, která mají dle badatele reprezentativní charakter. Obvykle jsou to výpovědi informátorů, kteří byli výzkumníkovi nejvíce otevření. Výpovědi zároveň bylo možno v určitém pohledu vztáhnout na celou skupinu, protože nepřestavovaly svými informacemi izolovanou pozici v rámci saské společnosti, která by výsledný obraz křivila. Na tomto místě je třeba přiznat značnou míru subjektivity v otázce, komu z informátorů dát hlas a o jakou výpověď se opřít. Vzpomínání informátorů je generačně strukturováno, což vyplývá z možnosti prožít, zachytit v paměti a reflektovat konkrétní historické události 20. století.

Při vědomí reflexivity výzkumu terénního pracovníka, který svou osobou nutně ovlivňuje výsledky a interpretace bádání, je nutno podotknout, že autor textu po počátečních problémech s průnikem do saského světa ve sledovaných lokalitách získal k mnohým informátorům po opakovaných návštěvách blízký vztah, což se jistě mohlo projevit v hodnocení terénních dat v neskrývaných sympatiích k saské kultuře a v případném přeceňování historických výkonů a významu saské společnosti. V textu se též mohla odrazit jistá romantizující lítost vzhledem k současnému stavu saské kultury v Sedmihradsku.

Historický příběh a současnost sedmihradských Sasů

Sedmihradští Sasové jsou německy mluvící národnostní menšinou v současném Rumunsku z oblasti Sedmihradska a představují nejstarší doposud existující německou jazykovou skupinu osídlenců východní Evropy. Od středověku do 19. století tvořili sedmihradští Sasové privilegovaný politický národ s vlastní samosprávou a právem účasti na sedmihradském zemském sněmu. V období před druhou světovou válkou žilo v Sedmihradsku asi 300 000 sedmihradských Sasů, avšak v současné době jich zde žije necelých 15 000. V roce 1990 odešla většina sedmihradských Sasů v krátké době do Spolkové republiky Německo a jiných západních zemí. Početné a organizované skupiny sedmihradských Sasů žijí dnes v Německu, v Rakousku, v USA a v Kanadě.³

První němečtí kolonisté přišli do prostoru dnešního Sedmihradska na pozvání uherského krále Gézy II., aby osídlili prázdná území a zvýšili autoritu uherských vládců. Osadníci získali půdu a rozsáhlá privilegia. Podle přibližných odhadů přišlo v první kolonizační vlně asi 3000 lidí. Osídlili jižní oblasti Sedmihradska, tzv. Altland. Nejdůležitějším

3 V českém prostředí se stručně sedmihradským Sasům věnoval Leoš Šatava. Srov. Šatava, Leoš: *Národnostní menšiny v Evropě*. Encyklopedická příručka. Praha 1994, s. 253–254. Nejnověji srov. Drs, Tomáš: *Současná situace kultury sedmihradských Sasů v Rumunsku*. Disertační práce. Ústav etnologie FF UK. Praha 2016.

dokumentem vymezujícím saské osídlení byla listina Ondřej II. – tzv. *Andreanum*. Většina pocházela z tehdy přelidněných oblastí v Porýní, menší část ze středního Německa a Bavorska. Uherští panovníci dosáhli zalidněním prázdných oblastí zvýšení výnosu daní a zlepšení hospodářské produkce. Sedmihradští Němci jsou označováni jako Sasové od 14. století, avšak původ označení je nejistý a teorií jeho vzniku mnoho. Saská privilegia byla postupně rozšiřována a oblasti jejich samosprávy v pozdním středověku a raném novověku hospodářsky vzkvétaly. V důsledku tureckých vpádů a zhoršení bezpečnostní situace od 15. století byl velký počet sedmihradských saských kostelů proměněn v pevnosti (Kirchenburg). V 16. století přijali sedmihradští Sasové zejména v důsledku činnosti Johanna Hontera v Brašově luteránskou reformaci, která je konfesně odlišovala od uherké kalvínské šlechty, katolických Habsburků i ortodoxního rumunského obyvatelstva. S reformací je spojen rozvoj školství a vzdělanosti a navázání saských center na luteránská střediska vzdělanosti ve střední Evropě. Nejdůležitějšími centry správy a obchodu byla zejména Sibiu (Hermannstadt) a Brašov (Kronstadt). Saští kupci plnili roli zprostředkovatelů obchodu mezi Orientem a západní Evropou.⁴

Za panování Josefa II. došlo v 18. století v důsledku centralizačních snah habsburského dvora k omezování saské autonomie. S příchodem modernity a nárůstem národního sebeuvědomění přibýly také spory a vzestup napětí mezi sedmihradskými národy. V revolučním roce 1848 stáli sedmihradští Sasové na císařské straně proti maďarskému pokusu o osamostatnění Uherska. Po vzniku Rakouska-Uherska čelili Sasové nové vlně maďarizace a omezování svobod. Klíčovou roli sehrávala po zrušení jejich samosprávných orgánů saská luteránská církev. Sasové v 19. století ztratili postavení státního národa a stali se pouhou etnickou skupinou. Také proto začala se vznikem Německého císařství mnohé sedmihradské Sasy přitahovat pangermánská ideologie.⁵

V roce 1918 po listopadovém sněmu sedmihradských Rumunů v Alba Iulii bylo připojeno Sedmihradsko k Rumunsku. Všem menšinám včetně sedmihradských Sasů byla přislíbena svoboda. Sedmihradští Sasové vyjádřili s novým stavem souhlas dne 8. ledna 1919 na saském sněmu v Mediasii. Ve dvacátých a třicátých letech však docházelo ke zhoršování hospodářské situace Sasů v Rumunsku. Pozemková reforma postihla saské samosprávné orgány i luteránskou církev a v ohrožení bylo saské školství. Narůstal radikalismus a chudoba. Nespokojené Sasy lákala od 30. let politika nacistického Německa. Mnozí se hlásili do fašistických jednotek *Volksgruppe*. Na základě politických dohod Rumunska a nacistického Německa nastupovali během druhé světové války do jednotek *Wehrmachtu* i sedmihradští Sasové. Na sklonku války byla značná část sedmihradských

4 Literatura k dějinám sedmihradských Sasů je velmi bohatá a tradice saské historiografie velmi dlouhá. Toto téma poměrně obsáhle zpracovávám v citované disertační práci, která však není prací historickou. Ze vstupních prací k dějinám sedmihradských Sasů např. Wagner, Ernst: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*. München 2009; Schenk, Annemarie: *Deutsche in Siebenbürgen. Geschichte und Kultur*. München 1992; Roth, Harald: *Kleine Geschichte Siebenbürgens*. Köln 2012. K etnogenezi srov. Drs, T.: *Současná situace kultury sedmihradských Sasů v Rumunsku*, s. 35–49.

5 Wagner, Ernst: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*. München 2009, s. 63–77. K mezietnickému napětí a situaci v revolučním roce 1848 v Sedmihradsku srov. Drs, Tomáš: *Stephan Ludwig Roth a vývoj etnické identity sedmihradských Sasů*. In: D. Bittnerová – M. Moravcová: *Etnické komunity. Hrdinové, šibalové, antagonisté Balkánu*. Praha 2017, s. 259–279.

Sasů z Rumunska evakuována před blížící se sovětskou armádou, avšak větší část z nich se navrátila zpět po skončení války.⁶

Po obsazení Sedmihradska Rudou armádou byla většina práceschopných saských mužů a žen deportována na nucené práce do uhelných dolů na Ukrajinu a dalších sovětských oblastí. Z pozůstalých se stali bezprávní občané. Probíhalo masové vyvlastňování jejich půdy i domů. Po nástupu komunistického režimu dále postihlo Sasy zestátnění soukromých podniků a školství. Byli odmítnuti jako státní národ. Zásadní oporou jejich skupinové identity se stala saská luteránská církev. Venkovské komunity postihla pozemková reforma a restrukturalizace zemědělství. Sasové z venkovských oblastí lpící na své dědičné zemědělské půdě byli nuceni pracovat v kolektivizovaných družstvech. Mnozí odešli do měst, čímž byl definitivně zničen starobylý řád saských venkovských komunit. Mírné zlepšení nastalo až v průběhu padesátých let. Bylo opět povoleno německé menšinové školství a potvrzena rovnoprávnost s rumunským obyvatelstvem. Sasům bylo umožněno vydávání knih a časopisů a byl jim navrácen vyvlastněný majetek. Koncem 50. let se vrátili zajatci ze SSSR.⁷

V roce 1967 navázalo Rumunsko diplomatické vztahy se SRN a nastala druhá vlna masivního vystěhovalectví Sasů do západního Německa. Do roku 1980 opustilo Rumunsko 65 000 Sasů a zůstalo jich 150 000. Mnozí Sasové byli na základě dohod mezi Spolkovou republikou Německo a komunistickým Rumunskem prodáváni za předem určenou cenu. Západní Německo tak získávalo kvalitní pracovní sílu pro rostoucí průmysl a komunistický režim v Rumunsku volné finanční prostředky pro megalomanské hospodářské projekty. Koncem 80. let ještě zažilo 96 000 Sasů svržení komunistické diktatury. Po pádu komunistického režimu v Rumunsku došlo v roce 1990 během několika týdnů k téměř úplnému rozvratu saských komunit v Sedmihradsku. Pro třetí migrační vlnu z jarních týdnů roku 1990 se vžil kvůli její obrovské skupinové dynamice název *Auswanderungsschock*. Celé rodiny v rychlosti opouštěly domovy a veškerý majetek, který většinou připadl státu. Využívaly přitom rodinných kontaktů a sociálních sítí z předešlých migračních vln. V Rumunsku zůstali především příslušníci nejstarší generace. V domovských oblastech zbylo jen 20 000 Sasů. V důsledku úbytku 95 procent saské populace byly zavřeny německé menšinové školy a školky. Důvody početného vystěhovalectví je možno vidět v rozbití vztahu Sasů s poválečným rumunským státem, v nejistotě budoucího vývoje, a především v lákavých vyhlídkách na lepší ekonomickou situaci v SRN.⁸

Sedmihradští Sasové spolu s dalšími německy mluvícími etnickými skupinami v Rumunsku založili počátkem 90. let vlastní politickou stranu *Demokratische Forum der Deutschen in Rumänien*. Vstoupili na domácí politickou scénu s cílem cítit se v Rumunsku znovu „heimisch“ („doma“). Ve Spolkové republice Německo byl založen úřad *Kommission für Unterstützung der Initiativen und Aktionen zur Stabilisierung der Deutschen Minderheit*. Záštitu nad ním převzal spolkový kancléř. Cílem úřadu měla být pomoc k přežití saské

6 Wagner, E.: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, s. 78–91.

7 Tamtéž, s. 92–100.

8 Podle jednoho z radikálních názorů nezničil stáletou kulturu sedmihradských Sasů nacismus ani komunismus, ale „modré džíny a Mercedes“. K tomu Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birtihlalm, 23. 7. 2015).

kultury v Rumunsku, podpora menšinového školství, médií, vědeckých institucí a usnadnění života důchodcům. Některé rodiny využily možnosti restituce a domohly se zpět zabrané zemědělské půdy. Velkým problémem zůstalo stárnutí přežívající saské menšiny v Sedmihradsku a obecně její slabý početní stav, který v současnosti sedmihradským Sasům neumožňuje nalezení partnera uvnitř etnické skupiny. Přes negativní sociologické prognózy usilují mnozí aktivisté o přežití tradiční saské komunity, ať už ve strukturách saské luteránské církve, nebo v rámci politické strany DFDR. Přes slabý početní stav nabyli Sasové v posledních desetiletích značného politického i kulturního vlivu a představují pro rumunský stát i sedmihradský region důležité spojení se západní Evropou.⁹

S většinou rumunskou populací v současnosti sdílí mladí Sasové ekonomické problémy. Častá smíšená manželství otevírají samozřejmou cestu postupné asimilaci. Ačkoliv masivní vystěhovalectví saským komunitám nehrozí, klesá jejich počet postupnou přirozenou cestou. Mnozí Sasové spoléhají na návrat vystěhovalých. Realisticky uvažující informátoři však mluví o nemožnosti masivního návratu, jelikož v Německu a Rakousku už žijí početné saské komunity v diasporické existenci celá desetiletí a jejich potomci k mateřské zemi ztrácejí vztah. Je nepravděpodobné, že by stále probíhající řídké návraty vystěhovalých mohly saskou kulturu v Sedmihradsku zachránit. V období po roce 2000 však bylo patrné, že se saská společnost z šoku způsobeného vystěhovalectvím částečně vzpamatovala a získávala postupně na významu. Toto však platí zejména pro komunity ve větších městech jako Sibiu, Brašov či Medias, které populačně mírně rostou. Naopak na venkově, kde už mladí Sasové téměř nežijí a společenské struktury jsou zcela zničené, není žádná šance na reaktivaci. Statky jsou prodané či pronajaté a venkovské luteránské kostely většinou zavřené. Otázkou pro budoucnost je výchova potomků ve smíšených manželstvích. Sasům se v posledním desetiletí daří zaujímat významné politické posty v místních samosprávách. Nejvýznamnější politickou osobností je dlouholetý starosta Sibiu a současný rumunský prezident Klaus Johannis. Další politici představitelé většinou zvolení za DFDR zauímají pozice starostů, městských či krajských radních.¹⁰

Výše popsané historické události tvoří objektivizovaný historický příběh sedmihradských Sasů nacházející se ve sféře kulturní paměti společenství. Jednotlivé události jsou připomínány konkrétními aktéry při otázce na znaky a vymezení etnicity společenství. Intenzita a radost z vyprávění, jak ji bylo možno vnímat během terénních výzkumů, dokazuje nepostradatelnost dějinného příběhu jako základní komponenty etnické identifikace jednotlivců se sociálním celkem. Způsoby tradování historického vědomí budou sledovány dále.

9 K migraci sedmihradských Sasů srov. Drs, Tomáš: *Migrace sedmihradských Sasů*. In: D. Bittnerová – M. Moravcová: *Etnické komunity. Balkánské cesty*. Díl II. Praha 2015. Dále Corsale, Andrea – Iorio, Monica: *Travelling to the Homeland over a Double Diaspora: Memory, Landscape and Sense of Belonging*. Insight from Transsylvanian Saxons, In: *Tourism and Memories of Home: Migrants, Displaced People, Exiles and Diasporic Communities*. Hg. S. Marshall. Bristol: Channel View 2017, s. 179–199. Drs, T.: *Současná situace kultury sedmihradských Sasů v Rumunsku*, s. 72–75.

10 K politickému životu sedmihradských Sasů srov. Drs, T.: *Současná situace kultury sedmihradských Sasů v Rumunsku*, s. 154–172.

Festivity sedmihradských Sasů

Skupina získává vědomí sdílené etnické identity kromě tradování svého dějinného příběhu také tím, že se její členové scházejí a účastní společných oslav. Cykličnost svátků a rituálů zajišťuje etnické společnosti zprostředkování a předávání vědění o identitě dané skupiny. Skrze svátky a slavnosti si společnost zajišťuje reprodukci etnické identity v konkrétním prostoru a čase. Skupinově sdílené a prožívané oslavy dávají smysl skutečnosti a pocit sounáležitosti jednotlivce a kolektivu. Svátky a slavnosti strukturují a rytmizují proud času a ustavují řád.¹¹

Sedmihradští Sasové pořádají celou řadu slavností, ať už spjatých s konkrétní saskou obcí, nebo se saskou kulturou jako celkem. Saské slavnosti jsou pořádány nejen v domovském Sedmihradsku, ale též mezi vystěhovalci v Německu či v jiných západních zemích. Moderní tradice tzv. *Sachsentreffen* byla ustavena ve změněných podmínkách na počátku 90. let 20. století po pádu komunismu a po *Auswanderungsschocku*. V saském prostředí v diaspoře je silně přítomná též tradice srazů rodáků z řad sedmihradských Sasů v emigraci, tzv. *Heimatsortgemeinschaften (HOG)*. Sedmihradští Sasové pořádají též celou řadu jiných slavností.¹²

Jedinečnou slavností sedmihradských Sasů je tzv. Svátek korun (*Kronenfest*). Jedná se především o slavnost venkovské mládeže, poslední svátek před začátkem období sklizně. Na svátek *Kronenfest* vzpomínají mnozí z řad sedmihradských Sasů jako na nejvýznamnější slavnost saského kalendáře v době před velkým vystěhováním.¹³ Zcela odlišným typem slavnosti je tzv. *Sachsentreffen*, které je organizováno vždy třetí neděli v září fórem rumunských Němců DFDR. *Sachsentreffen* je slavnost, jejíž první ročník se uskutečnil v roce 1991, krátce po *Auswanderungsschocku*, kdy nastala potřeba svést dohromady sedmihradské Sasy v emigraci s těmi, kteří zůstali v Sedmihradsku. Tradičním místem konání byl Birthälm. Slavnost se však uskutečňovala též v Hermannstadtu (2007), Bistritě (2010) a naposledy v roce 2015 v Mediasì. Vnějšími znaky jsou vystoupení folklórních tanečních souborů, průvody v krojích a koncerty dechových skupin. Slavnost začíná sváteční bohoslužbou. Provází ji projevy řečníků z řad významných saských osobností, které se zamýšlejí nad současnou situací a budoucností kultury sedmihradských Sasů. Je udělována též tzv. *Honterova medaile* za zásluhy ve prospěch saské společnosti. Slavnost *Sachsentreffen* má posilovat skupinovou identitu sedmihradských Sasů a ptát se na její novou definici a místo v sedmihradském prostoru ve 21. století.¹⁴

- 11 Assmann, Jan: *Kultura a paměť*. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku. Praha 2001, s. 54–55.
- 12 K tradicím a zvykům např. Scola, Ortrun – Acker-Sutter, Rotraut: *Dorfleben der Siebenbürger Sachsen*. Tradition und Brauchtum. München 1994. Nebo souhrnný popis saské tradiční kultury srov. Myss, Walter: *Lexikon der Siebenbürger Sachsen: Geschichte, Kultur, Wissenschaft, Wirtschaft, Lebensraum Siebenbürgen*, Köln 1993. K tomu srov. PŘÍLOHA č. 1 a PŘÍLOHA č. 2.
- 13 Např. rozhovor s informátorem, D. S. (muž, 44 let, Reichesdorf, 26. 7. 2011).
- 14 Srov. SIEBENBUERGENFORUM. Dostupné z: <<http://siebenbuergenforum.ro/sachsentreffen/>>, citováno 12. 10. 2015. K tomu dále srov. PŘÍLOHA č. 1: Obrazová dokumentace slavnosti Setkání sedmihradských Sasů *Sachsentreffen*.

Sasové v emigraci na Západě si připomínají své domovské vesnické komunity v rámci tzv. *Heimatsortgemeinschaften*. Jedná se o srazy sedmihradských Sasů v emigraci, během kterých se na konkrétním místě v Německu schází bývalí sousedé z domovské vesnice v Sedmihradsku. Slavnosti lidově zvané *HOG* jsou srazy rodáků, jež si v emigraci připomínají dřívější pospolitý život, pěstují nadále vzájemné kontakty a snaží se podporovat bývalé domovy finančními dary nebo remitencemi. Napomáhají s integrací nově příchozích, vybírají dobrovolné příspěvky nebo dokumentují tradiční život v Sedmihradsku. Vydávají například tzv. *Heimatsbücher*. I zde se konají vystoupení tanečních folklórních souborů (*Tanzgruppen*) v saských krojích.¹⁵

Jedním z charakteristických znaků současné saské kultury a jejich veřejných projevů je její přitažlivost pro majoritní rumunskou a romskou společnost. Aktuální otevřenost saské komunity, jež nemá v historii období, vede k tomu, že většinu aktérů saských tanečních souborů tvoří majoritní Rumuni. O důležitosti pěstování folklórních aktivit se vedou mezi saskými elitami spory. Někteří je vnímají jako důležité pro identifikaci mladých lidí s historickou saskou kulturou a zdůrazňují jejich nezastupitelný význam. Jiní je považují za historický relikt s vyprázdněným duchovním obsahem. Pro současnou podobu, význam a roli saských svátků má formativní charakter nová podoba existence této skupiny v transnacionálním prostoru, kdy modernizační proměny vyvolávají poptávku po nových typech společensky sdílených slavností. Tradiční formy slavností a jejich průběh ustupují do pozadí, protože neodpovídají současným potřebám. Jejich náplně a významy jsou kritizovány jako nefunkční a bezobsažné. Přes současnou kritiku a pokusy o přehodnocování role saských slavností ve skupinové identitě ze strany některých intelektuálů lze tvrdit, že festivita jako taková projevuje svou svázanost s fluidním charakterem etnické identity a společenskými potřebami deklarování a demonstrování společenských postojů a ambicí.¹⁶

Na tomto místě je možno položit otázku, jaké dějinné události jsou slavnostmi vzpomínány. Během většiny z nich dochází zejména ke zpřítomnění starého světa před velkou vystěhovaleckou vlnou na počátku 90. let 20. století. Je projevoována a sdílena silná emocionální lítost nad stávajícím stavem společenství a nostalgie při pohledu do minulosti ke „starému ztracenému světu“. Tyto festivity mají zejména uchovat vazby mezi jednotlivými skupinami v emigraci (*HOG*) a také udržet vztah emigrace k Sedmihradsku jako bývalému domovu. Při vědomé snaze o pojmenování jednotlivých připomínaných událostí je možno uvést saský *Auswanderungsschock* a zdůrazňování role saské reformace skrze osobnost Johanna Hontera. V důsledku akcentace saské konfese dochází k propojování jednotlivců s další komponentou etnické identifikace, kterou je náboženská příslušnost sedmihradských Sasů k vlastní luteránské církvi. V rámci slavností jednotlivých místních komunit dochází k přepínání z velké objektivizované kulturní paměti do dlíčích komunitních pamětí a rekonstruování jednotlivých mikrohistorií. Mnohé saské slavnosti mají striktně folklórní povahu bez vazby ke konkrétním událostem (*Kronenfest*).

15 K slavnostem *HOG* např. srov. SIEBENBUERGER-SACHSEN. Dostupné z: <<http://www.siebenbuerger-sachsen-hog.de/ziele/>>, citováno 27. 10. 2015. Dále k tomu též PŘÍLOHA č. 2: Obrazová dokumentace slavnostního průvodu sedmihradských Sasů v německém Dinkelsbühlu v rámci tzv. Heimatstagu.

16 Drs, T.: *Současná situace kultury sedmihradských Sasů v Rumunsku*, s. 88–90.

Etnická identita sedmihradských Sasů

Při promyšlení etnické identity sedmihradských Sasů v souvislosti se soupeřením primordialistických a konstruktivistických koncepcí je možno využít smířčí koncept Anthony Smithe o předmoderních kořenech národů v souvislosti s existencí sociálně-dostředivého fenoménu „ethnie“. Moderní národy nejsou podle Smithe tak moderní, jak o tom přesvědčují modernisté. Kdyby byly, nedokázaly by přežít. Jestliže mají přežít, potřebují tzv. etnická jádra. „*Národ musí převzít některé atributy předtím existujícího ‚ethnie‘ a přizpůsobit si mnohé z jeho mýtů, vzpomínek a symbolů, nebo si sám vynalézt vlastní.*“¹⁷

Historik a sociolog Johann P. Arnason k tomu dodává, že etnické společenství přesahuje příbuzenské vazby, ale může tak učinit pouze jejich zobecněním a sublimací prostřednictvím mýtu o společném původu a s ním souvisejícího smyslu pro solidaritu. Utváření národů není prostou součástí modernizačního procesu. Je společně determinováno etnickou minulostí, která dokonce může vstupovat do konfliktu s výrazně modernějšími faktory.¹⁸

V souvislosti s předmoderní identitou sedmihradských Sasů lze hovořit o vědomí vlastní odlišnosti od ostatních etnických skupin v Sedmihradsku v rovině kulturní (jazyk, tradice, historický příběh, víra), dále v rovině sociální (osobní svoboda saského obyvatelstva v oblastech „královské půdy“) a nakonec politické (vlastní samospráva a právo účasti na sedmihradském zemském sněmu). Důležité je též vědomí nadřazeného postavení vůči rumunskému majoritnímu obyvatelstvu a spojenectví s maďarskou šlechtou a Sikuly. První otřesy doznává takto pojímaná identita zejména v rovině politické s příchodem modernistických reforem císaře Josefa II., které pozměnily tradiční pořádky na sedmihradském zemském sněmu a na krátký čas zrušily práva voleného shromáždění sedmihradských Sasů.¹⁹

Dle tezí Miroslava Hrocha je možno považovat etnickou identitu sedmihradských Sasů za přednárodní. Jedná se o zemskou identitu spjatou s historickým politickým celkem Sedmihradska a s místním stavovským zřízením. Zemský patriotismus souvisí s tradiční stavovskou hierarchií a s bojem za udržení politických a sociálních privilegií. V rámci předmoderního Uherska, kde neměly nemaďarské skupiny stavovskou identitu, tvořili sedmihradští Sasové se svou autonomií a privilegií velkou výjimku. V souvislosti se sedmihradskými Sasy lze též užít pojmu „regionální identita“ na periférii s obyvatelstvem s odlišným jazykem a náboženstvím.²⁰

Při zkoumání povahy a současné situace národnostní menšiny sedmihradských Sasů je nutné sledovat znaky a projevy jejich etnické identity. Na etnickou identitu je možno podle Thomasa H. Eriksena nahlížet jako na kategorii sociálně konstruovanou a narativně

17 Smith, Anthony D.: *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford 1986, s. 152.

18 Arnason, Johann P.: *Historicko-sociologické eseje*. Praha 2010, s. 22.

19 K historii sedmihradských Sasů např. Ernst Wagner. Srov. Wagner, E.: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, s. 16–68. K festivitám srov. PŘÍLOHA č. 2: Obrazová dokumentace slavnostního průvodu sedmihradských Sasů v německém Dinkelsbühlu v rámci tzv. Heimatstagu.

20 Srov. Hroch, Miroslav: *V národním zájmu*. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě. Praha 1999, s. 143.

utvářenou, jež se neustále proměňuje v čase a existuje ve vztahu subjektu a kultury. Má fluidní, situační a mnohvrstevnatý charakter.²¹ Pojem etnické skupiny obsahuje myšlenku kontaktu a vzájemného vztahu. Předpokládá, že všichni její členové žijí v propojeném světě. Etnická společenství si uvědomují existenci jiných skupin a jejich členů. Mají potřebu se vůči jiným etnicitám vymezovat. Etnicita je aspektem vztahu, nikoliv vlastností dané skupiny. Z pohledu sledované skupiny je nutné vytyčit hranice společnosti, zdůraznit odlišnosti a rozdíl mezi pojmy My a Oni.²² Dochází k přijímání představ o specifčnosti dané skupiny a tvorbě kulturních stereotypů. Stereotypizace názorů na okolní svět prostřednictvím pohledu vlastního dané etnicitě pomáhá s orientací v okolním světě, dává mu řád a smysl. Může legitimizovat stávající řád nebo určit hranice konkrétní kultury. Mezi etnickými skupinami se vytváří určitá forma symbiózy. Ve vztahu mezi sedmihradskými Sasy a majoritou je možno najít mnoho prvků vzájemné interakce a komplementarizace. Odlišný vývoj vede k vytvoření vzájemných negativních stereotypů vedoucích k vytyčení ostrých etnických hranic a k posílení vlastní etnické identity jako zbrani vůči negativně vnímanému konkurentovi.²³

V případě sedmihradských Sasů a jejich současné situace lze dnes mluvit o mezietnické symbióze s majoritním rumunským obyvatelstvem. Důkazy mezietnického přizpůsobování a komplementarizace jsou vidět na německých menšinových školách v Sedmihradsku, kde tvoří naprostou většinu rumunští žáci. Rumunské děti aktivně vystupují jako tanečníci na saských slavnostech v saských krojích. Německé menšinové politiky, zejména sedmihradské Sasy, volí především majoritní rumunské obyvatelstvo. Vzájemná interakce je patrná i v jiných sférách společenského života. Komplementarita předpokládá uznání vzájemných rozdílů. Pro oboustranný kontakt je nutný sdílený jazyk. Sedmihradští Sasové, obklopeni majoritními Rumuny, používají ve veřejné sféře výhradně rumunský jazyk. Pro etnicitu je důležité vytyčení společného území mezietnického diskursu a interakce.²⁴

Potlačení vlastní etnické identity a plné osvojení znaků dominantní kultury a jejího jazyka vede k oslabení etnicity a k asimilačním tendencím. Lze mluvit o stigmatizované identitě, kdy jsou znaky vlastní skupiny vědomě potlačovány. K tomu je však nutno dodat, že etnická identita má fluidní a relativní charakter.²⁵ Jednotlivec může přijmout více identit, jež jsou vyjednávány v každodenních interakcích. Etnicita může být též manipulována svými představiteli. Etnických sítí lze využívat k politickým účelům pro získání moci, kontaktů a informací.²⁶ Německé školy v Sedmihradsku jsou vnímány jako výhodná startovací pozice pro kariéru, získání informací, snadnější odchod a adaptaci v Německu. Etnická příslušnost nabízí možný zdroj obživy, přátel nebo nalezení partnera.²⁷

21 Eriksen, T. H.: *Etnicita a nacionalismus*, s. 156–160.

22 Tamtéž, s. 45–70.

23 Tamtéž, s. 43–58.

24 K etnické identitě sedmihradských Sasů srov. Drs, Tomáš: *Current Manifestations of the Ethnic Identity of Transylvanian Saxons*. *Ethnologia Actualis* 15, 2015, s. 48–67.

25 Eriksen, T. H.: *Etnicita a nacionalismus*, s. 48–49.

26 Tamtéž, s. 113–115.

27 K etnické identitě sedmihradských Sasů srov. Drs, T.: *Current Manifestations of the Ethnic Identity of Transylvanian Saxons*, s. 48–67.

Sedmihradští Sasové nejčastěji poukazují při rozhovorech o svojí etnické identitě a kulturních odlišnostech na svázanost se svou zemí (*Heim*), specifickou skupinovou historií (*Geschichte*), evangelickou náboženskou vírou (*evangelische Glaube*) a vlastní jazyk (*sächsisch*). Při zkoumání etnické klasifikace sedmihradských Sasů vyvstává problém s určením jejich národnostní příslušnosti. Sedmihradští Sasové se neidentifikují striktně národnostně. Necítí se být příslušníky politického německého národa a jasně deklarují vlastní odlišnost od Němců. Vyzdvihují svůj osobitý historický příběh, vztah k obývanému regionu a domovu v Sedmihradsku. Jejich skupinové sebepojetí je určeno především regionálně a historicky.²⁸

Ohledně problému svého němečtví sedmihradští Sasové deklarují, že jsou německého původu (*Abstammung*), ale nejsou Němci. Přední saský intelektuál a teolog Paul Philippi k tomu dodal: „*Nejsme Němci. Jsme jen německého původu. Máme podíl na německé kultuře, ale politicky jsme jiným národem. Historický vývoj vedoucí k identifikaci sedmihradských Sasů s německým národem byl špatný a chybný. Zdůraznění německého elementu mělo v naší historii znamenat opozici vůči maďarizaci a později rumunizaci sedmihradských Sasů. Kulturně to bylo dobré, ale politicky nikoliv.*“²⁹

Od raného středověku zakládali sedmihradští Sasové svou identitu na odlišnosti od ostatních etnických subjektů v Sedmihradsku. Udržování etnické hranice bylo konstruováno především na základě vlastního jazyka – německého dialektu později zvaného *sächsisch*, dále na kulturních odlišnostech, vlastních festivitech a od 16. století, po přijetí reformace a založení vlastní evangelické církve v Sedmihradsku, na církevním odlišení. V politické rovině se sedmihradští Sasové domohli privilegovaného postavení, když saská území na jihu Sedmihradska zvaná „královská půda“ podléhala přímo králi a vyznačovala se vlastní samosprávou v podobě voleného shromáždění *Nationsuniversität*. V sociální sféře byla identita sedmihradských Sasů založena na osobní svobodě všech sedmihradských Sasů žijících v samosprávných oblastech „královské půdy“. Sedmihradští Sasové tvořili

28 Dotazníkový výzkum zaměřený na etnickou identitu proběhl v červenci a srpnu 2011. V historicky saských obcích Birtzhalm (Biertan), Reichesdorf (Richiş), Malmkrog (Mălâncrav), Neudorf (Nou Săsesc) nebo v městském prostředí Hermannstadtu (Sibiu) či Mediasche (Mediaş), tedy v oblasti zvané Altland, informátoři odpovídali na otázky týkající se etnické identity v polostrukturovaných rozhovorech i v letech 2013 až 2015. V rámci tohoto textu budou místní názvy uváděny v jejich saské (německé) variantě, tak jak je vyslovovali jednotliví informátoři.

29 Rozhovor s teologem, univerzitním profesorem a politikem byl veden v Hermannstadtu 12. 8. 2013. Paul Philippi je jedna z nejvýraznějších postav sedmihradských Sasů konce 20. a počátku 21. století. Narodil se 21. listopadu 1923 v Kronstadtu (Braşov). V době druhé světové války se aktivně účastnil bojů v SSSR v řadách nacistických oddílů SS. Později padl do amerického zajetí a konce války se dočkal v Německu. Od 40. do konce 70. let žil převážně ve Spolkové republice Německo. Po studiu teologie v Erlangu přednášel na univerzitě v Heidelbergu. Od přelomu 70. a 80. let působil na univerzitě v Hermannstadtu. Předtím musel dokazovat, že v řadách německé armády nesloužil jako dobrovolník, aby mu bylo vráceno rumunské občanství. Na konci roku 1989 patřil ke spoluzakladatelům fóra rumunských Němců Das Demokratische Forum der Deutschen in Rumänien (DFDR). V letech 1992 až 1998 byl předsedou DFDR. Od roku 1998 je čestným předsedou DFDR. Je též nositelem celé řady vyznamenání. K jeho rozsáhlému dílu např. Philippi, Paul: *Weder Erbe noch Zukunft?*. Sibiu 2010. Z dalších prací téhož autora k tématu směřování a povaze sedmihradských Sasů např. Philippi, Paul: *Die Siebenbürger Sachen - Wer Sie Sind Und Was sie Wollen*. Köln 1969. Nebo Philippi, Paul: *Land des Segens?. Fragen an die Geschichte Siebenbürgens und seiner Sachsen*. Köln 2007. K jeho dílu srov. Drs, T.: *Stephan Ludwig Roth a vývoj etnické identity sedmihradských Sasů*, s. 259–280.

spolu s maďarskou šlechtou a maďarskou skupinou Sikulů předmoderní privilegovaný národ s právem účasti na sedmihradském zemském sněmu. Tři privilegované národy uzavřely v roce 1437 tzv. Kápolskou unii, ve které si slíbily spolupráci a vymezily se proti nesvobodnému rumunskému obyvatelstvu.

Pokud se vrátíme k otázce vztahování se k vlastní historii a vzpomínkové kultuře, je možno na základě rozhovorů a pozorování jednoznačně říci, že při otázce na vymezení své etnické skupiny akcentují jednotliví informátoři v první řadě historický příběh. Při vyprávění tematizují příchod kolonistů do Sedmihradska, privilegované postavení Sasů ve středověku a raném novověku nebo přijetí luterské reformace a vznik vlastní církve. V rámci moderních dějin vzpomínají na souhlas s příslušností k rumunskému státu nebo na neblahé důsledky ztotožnění s velkoněmeckým politickým projektem a pozitivní přijetí nacistické ideologie.

„Německo má svou historii teprve od Bismarcka, my tu naši 850 let. Jsme německého původu, ale nejsme Němci. Máme jinou mentalitu.“³⁰

Pro staré dějiny jsou informátory používána objektivně sdílená schémata kulturní paměti. Při připomínání moderních událostí se už objevují rozdílné akcentace a pluralita hodnocení. Tematizován je příklon k německu, nacismus, otázka emigrace na Západ a rozdílné pohledy aktérů na život v diaspoře.

„Sasové šli do Německa. Začali pracovat jako šilení. Většina z nich měla práci a dvě práce vedlejší. Ale člověk zapomíná, že se narodil s duší, ne s penězi. Sasové v Německu potlačili svou duši. Vystěhovalectví bylo tak radikální, že není cesty zpět. Všechno je pryč. Nevrátí se nikdy. Je to smutné. Není odvaha k tomu přiznat si, že vystěhování bylo chyba. Když se po 25 letech někdo vrátí, brečí jako malý. Říkají: Proč jsme byli tak hloupi?“³¹

Pro akcentaci vzpomínání a intenzitu vztahování se k minulosti je možno v případě sedmihradských Sasů užít označení společenství paměti. Z části také pro to, že v určitém ohledu žije saská společnost s pevně konturovanými etnickými hranicemi v prostoru Sedmihradska už jen ve vzpomínkách na „ztracený svět“.

Etnicita a paměť

Pro konstruování etnické identity je základní komponentou představa sdíleného původu. Ideologie, udržující a posilující etnickou identitu, potřebují vlastní interpretaci dějin. V tomto ohledu je minulosti instrumentálně využíváno, aby poskytovala smysl přítomnosti. Etnická identita je budována za pomoci mytologie společného původu členů společenství, dávných počátků, zlatých období, témat krizí nebo útlu. Taková kategorie je společensky vyjednanou a zveřejněnou výslednicí sociálních procesů.³²

Podle konceptu Maurice Halbwachse je možno mluvit o pluralitě kolektivních pamětí. Vzpomínky jsou obrazem nepřítomných věcí, které jsou aktualizovány mozkiem do po-

30 Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 58 let, BIRTHÄLM, 14. 7. 2013).

31 Rozhovor s informátorem, O.W. (muž, 56 let, BIRTHÄLM, 11.8. 2011).

32 Eriksen, T. H.: *Etnicita a nacionalismus*, s. 104.

doby obrazů. Vše je modifikováno dle specifických situací a kontextů. V kolektivech dochází k přejímání vzorců chování, myšlení i paměťových rámců. Individuální paměť je determinována kolektivní pamětí.³³ Dle Pierra Nory je kolektivní paměť živoucím pou-tem s minulostí. Kolektivní paměť je sediment minulých událostí a prožitků, jež zůstává ve skupině a definuje ji. Má posvátný charakter. Kolektivní paměť propojuje přítomnost s hrdinskými příběhy a mýty minulosti. Uchovává celistvost rámců vzpomínání. Kolektivní paměť má dynamický charakter a aktualizuje se dle vývoje jejích nositelů. Nora přichází též s konceptem míst paměti, v nichž dochází k prolínání různých pojetí historických osobností, míst nebo diskursů. Vše je přizpůsobováno ideologickým potřebám přítomnosti, které ovlivňují a rekonstruují podobu kolektivní paměti.³⁴ Jan Assmann rozlišuje čtyři roviny sociální paměti. Kolektivní paměť znamená v jeho pojetí vnější dimenzi lidské paměti. Kulturní paměť je jinou složkou, která má schopnost přetvářet minulost do symbolických figur. Je zpřítomňována v obrazech a rituálech svátečního charakteru. Také zde je zdůrazněn konstitutivní ráz vzpomínání pro skupinovou identitu.³⁵

Od doby vzniku národnostních ideologií jsou lidé instruováni, že nejsou součástí světa malých struktur, ale přináležejí do velkého celku moderních národních států a jejich rámců. Důsledkem tohoto tlaku dochází ke zvětšení rozsahu daného společenství. Nápor a donucovací procesy ze strany vlivných a dominantních skupin vedou často k rozpadu tradičních historických identit a jejich kultur. V některých případech je možné mluvit o tzv. etnických anomáliích, kdy členové těchto zanikajících identit hovoří vícero jazyky.³⁶ Vícero stran soupeří o jejich lojalitu. Příslušníci těchto tradičních skupin jsou vnitřně rozpolcení v otázce příslušnosti a setrvání v zanikající společenské struktuře nebo v přijetí a adaptaci v majoritní kultuře. Může zde vzniknout pocit ztráty domova. Tato klasifikace etnické anomálie se dá vztahovat kromě příslušníků druhé a třetí generace přistěhovalců též na malé tradiční kultury ohrožované nacionalistickou ideologií a modernistickými společenskými nároky globalizovaného světa. Takovéto skupiny mají na výběr asimilaci a ztrátu etnické identity, uzavření se do sebe a etnické konsolidování své společnosti nebo vytvoření nejednoznačné a hybridní identity. Potomci etnicky smíšených párů, o kterých se často v souvislosti s hledáním nové podoby a formulace identity sedmihradských Sasů diskutuje, mohou právě takovou hybridní identitu vytvářet. Pokud skupina směřuje k emancipaci a vytváří vlastní formulace etnické identity, může být označována za hybridní.³⁷

V souvislosti s provázaností fenoménů paměti a domova se zdá pro sedmihradské Sasy příhodná formulace tzv. bramborového pravidla, podle něhož se určité tradiční skupiny s nízkou mobilitou a silným pocitem zakořeněnosti vyznačují silnou teritoriální

33 Srov. Halbwachs, Maurice: *Kolektivní paměť*. Praha 2010. Dále Novotný, Lukáš: *Historická paměť podle Maurice Halbwachse*. Socioweb 4/2007.

34 Nora, Pierre: *Mezi pamětí a historií*. In: *Politika paměti*. Ed. F. Mayer. Praha 1998. Dále Pfeiferová, Štěpánka – Šubrt, Jiří: *Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání*. *Historická sociologie* 1, 2001, s. 9–29.

35 Assmann, Jan: *Kultura a paměť*.

36 Eriksen, T. H.: *Etnicita a nacionalismus*, s. 109.

37 K otázce etnických anomálií a hybridních identit: Eriksen, T. H.: *Etnicita a nacionalismus*, s. 109.

identitou, vázanou na pojmy domov nebo krajina.³⁸ Lidé jsou k místu poutáni tradicí a příbuzenskými sítěmi. V takovýchto skupinách existuje malá míra individuální svobody. Dochází ke korporativnímu uvažování a rozhodování, jež závisí na vůli většiny.³⁹

V průběhu posledních dvou století od vzniku moderního nacionalismu a počátku moderny však přes bouřlivé sociální turbulence etnicita malých tradičních kultur nezmizela. Často byla nově a silně deklarována právě v důsledku hrozby zániku vlastních tradic, jazyka a jiných rozlišovacích znaků. Otázkou zůstává trvalost a úspěšnost takové nově formulované etnické identity. Sedmihradští Sasové se nacházejí v právě takovém okamžiku a jejich elity promýšlejí strategie vedoucí k přežití kultury v nových podmínkách postižených migrací, změnou politického systému, globalizovaným hospodářstvím a proměnou mentality. Etnická symbolika jazyka, příbuzenství, náboženství nebo způsobu života je důležitá právě v době změn. Stává se orientačním bodem a dává smysl rozkolísanému světu.⁴⁰

Etnická identita ubezpečuje jedince o kontinuitě s minulostí, dodává mu sebedůvěru a autenticitu v moderním světě. Kromě věrnosti k odkazům předků a minulosti v tomto může hrát roli i menšinové náboženství. Pro etnické ideologie je představa společného původu a vztahování se k pradávám předků univerzální součástí. Formulování etnické identity vyžaduje novou interpretaci minulosti a hledání výchozího bodu své kolektivní mytologie. Sedmihradští Sasové zdůrazňují jedinečnost svého dějinného příběhu velmi silně. Na svou skupinovou historii se neustále odvolávají ve vztahu My – Oni. Etnická identita není neměnnou kulturní skutečností, ale sociálním výtvozem, jenž je konstruován skrze dějinný příběh. Ten musí být posléze potvrzen ostatními reprezentanty společnosti a rozšířen. K tvorbě a šíření etnického povědomí na základě mediálních prostředků se nejpřesněji vyjádřil Benedict Anderson.⁴¹ Svým dějinným příběhem se daná etnická skupina utvrzuje ve své jedinečnosti a žádá jeho uznání od ostatních skupin. V tomto ohledu může docházet k rozporu mezi historickou skutečností reprezentovanou etnickými elitami a vědeckou historiografií vzniklou dlouhodobým vědeckým bádáním.⁴²

Selektivní interpretace dějin, během níž je příběh skládán jen z některých předem vybraných historických faktů, má poukazovat na starobylost skupiny. Původnost a kontinuita historického vývoje od počátku do současnosti jsou zdrojem politické legitimacy. Znalost historického příběhu vlastní skupiny, s nímž se musí členové skupiny identifikovat, je důležitá pro formování etnické identity. Takovéto historické příběhy jsou odpovědí na požadavky přítomnosti.⁴³

Nejčastěji se hovoří o dvou procesech vedoucích k formulaci vlastní etnické identity. V prvním případě vzniká kultura sociální stratifikací a rozdělením společnosti na dvě nové skupiny. Ve druhém případě dochází k expanzi hranic systému. Kultury se uchovávají za pomoci vzájemných kontaktů. Dochází zde ke splývání symbolických světů. Lidé

38 Tamtéž, s. 115.

39 Gellner, Arnošt: *Národy a nacionalismus*, Praha 1993.

40 Eriksen, T. H.: *Etnicita a nacionalismus*.

41 Anderson, Benedict: *Představy společenství*. Úvahy o původu a šíření nacionalismu. Praha 2008.

42 V českém prostředí se konstruováním historické skupinové identity zabýval nejvíce Dušan Třeštík. Srov. Třeštík, Dušan: *Myslití dějiny*. Praha 1999, s. 121. Dále: Eriksen, T. H.: *Etnicita a nacionalismus*, s. 122.

43 Eriksen, T. H.: *Etnicita a nacionalismus*, s. 100.

jsou si ve sdílených kulturách podobnější. Pociťují vzájemnou sounáležitost a sjednocují své historie. V procesu etnické konsolidace roste význam masového vzdělávání, uplatňují se komunikační prostředky a dochází k šíření textů reifikujících skupinovou kulturu a historii. Vzdělání umožňuje vývoj abstraktní identifikace s celkem, šíří etnické povědomí a umožňuje vytvářet autorizované verze vlastních dějin. Společenská identita klade důraz na události svých dějin, které lze rekonstruovat v příslušném referenčním rámci. Minulost je tedy kolektivem reorganizována kvůli celé řadě proměňovaných vzpomínek. Při absenci vzpomínání dochází k přerušení tradice a rozpadu společenské paměti. Na její místo nastupují objektivizované výklady dějin.⁴⁴

Oslovení sedmihradští Sasové dávají najevo svou výlučnost a skupinovou identitu, kdy v rámci kulturní paměti dochází k vyprávění příběhu o příchodu „otců zakladatelů“ ze západních německých oblastí a Lucemburska do Sedmihradska ve 12. století. Jsou si vědomi toho, že právě jejich skupinová historie je odlišuje jak od majoritních obyvatel Sedmihradska, tedy Rumunů, Maďarů a Romů, tak od Němců. Rádi a často vypráví tento příběh a dokládají jej především podobností saského dialektu s lucemburským nářečím.⁴⁵

Problém sedmihradských Sasů v moderní době je zapříčiněn integrací jejich tradiční společnosti do moderních národních států. Tváří tvář svému zániku spoléhají mnozí sedmihradští Sasové na skutečnost, že jejich identitu přijmou v důsledku migrací a vzdělávání i jiné skupiny. Pro tuto nepravděpodobnou variantu dalšího vývoje mluví například účast rumunského obyvatelstva na saských bohoslužbách, přitažlivost menšinových německých škol pro majoritní obyvatelstvo nebo vystupování mladých Rumunů v saských krojích na slavnostech sedmihradských Sasů. Otevření etnické hranice směrem k majoritě je zapříčiněno neexistencí historických křivd („*nic jsme si neudělali*“). V důsledku naprostého početního oslabení saského osídlení v Sedmihradsku je těžké nalézt uvnitř skupiny partnera. Sasové i Rumuni mladší a střední generace sdílí stejné ekonomické problémy. Naproti tomu pro Rumuny i Romy je saská kultura přitažlivá jako v jistém slova smyslu nobilitovaná nebo výlučná. Znalost němčiny, kterou je možno na menšinových školách studovat, je brána jako výhodná při zamýšlené emigraci na Západ. Majorita na sedmihradských Sasech oceňuje jejich historické výkony a nekonfliktnost. V důsledku své malé početnosti nepřestavovali v moderních dějinách nikdy hrozbu, což je odlišuje od německých menšin v Československu nebo Polsku. Mezi informátory z řad Rumunů je přítomna jistá lítost a nostalgie nad postupným zánikem saského osídlení v Sedmihradsku.

Mezníky moderních dějin v menšinové učebnici

V úvodu textu byla nastolena otázka, zde je patrný rozdíl v pojetí dějin společenství v oficiálním podání reprezentovaném vydanou literaturou a v laickém pojetí, které je možno zachytit při rozhovorech s jednotlivými narátory. Na tomto místě se nabízí využití velmi

44 Anderson, B.: *Představy společenství*, s. 38.

45 Za mnohé např. Rozhovor s informátorem, H. Z. (muž, 45 let, Meschendorf, 16. 8. 2014).

rozšířené učebnice *Geschichte und Traditionen der deutschen Minderheit in Rumänien*, která je určena pro 6. a 7. ročník škol s vyučováním v němčině a představuje objektivizovaný oficiální výklad dějin a kultury.⁴⁶ Autoři mají blízko zejména k sedmihradskému prostoru a k politické straně zastupující všechny skupiny rumunských Němců *Demokratisches Forum der Deutschen in Rumänien*. Většinu z autorů můžeme řadit k sedmihradským Sasům (Martin Bottesch je příslušníkem tzv. Landlerů, kteří přišli do Sedmihradska z rakouských zemí v 18. století). V této opakovaně vydávané učebnici vystupují všechny německojazyčné skupiny v Rumunsku pod souhrnným označením rumunští Němci. V rámci skupiny rumunských Němců je patrná kulturní, politická i demografická převaha sedmihradských Sasů. Za jinou vlivnou skupinu je možno označit banátské Šváby. Minimální roli v rámci pojetí rumunských Němců hrají Zipseři z Maramureše, Landleři ze Sedmihradska nebo německojazyčné skupiny z Bukoviny či Dobrudže.⁴⁷ V souladu se zaměřením tohoto textu bude představena část týkající se dějin rumunských Němců ve 20. století. Tato kapitola též doplňuje již podaný stručný historický příběh sedmihradských Sasů o některé další aspekty dějin 20. století.⁴⁸

V souvislosti s dějinami první světové války si autoři všímají útěku sedmihradských Sasů před blížící se frontovou linií mezi rumunskými a rakousko-uherskými jednotkami v roce 1916. Zde také zmiňují rozdílný postoj sedmihradských Sasů a Maďarů od postoje Rumunů v Sedmihradsku, kteří příchozí rumunské jednotky v Sedmihradsku oproti ostatním skupinám radostně vítali.⁴⁹

Další kapitola se věnuje vzniku velkého Rumunska. Je zde zmíněno jednání v Alba Iulia i souhlas sedmihradských Sasů s novým uspořádáním na sněmu v Mediasii, který byl doplněn o blahopřání Rumunům ke splnění jejich národních cílů. Popisováno je sblížení všech německojazyčných skupin Rumunska, zejména sedmihradských Sasů a banátských Švábů, a založení strany Verband der Deutschen Großrumäniens v Sibiu roku 1919. Z čelných představitelů je zmíněn Rudolf Brandsch. V rámci kritiky situace rumunských Němců v Rumunsku v meziválečné době je řeč o měnové a agrární reformě, která postihla spíše než drobné vlastníky velké nadace a církve. Neschází informace o zastoupení rumunských Němců v parlamentu ve 20. letech (6–11 poslanců, 2–4 senátoři). V souvislosti s krizovými 30. lety se hovoří růstu nespokojenosti, postižení hospodářskou krizí a příklonem k nacistické ideologii. Je zde zmíněn spolek Selbsthilfe, jenž byl ideologicky blízko k NSDAP. Autoři textu přiznávají obecnou důvěru rumunských Němců v politiku Adolfa Hitlera, která je vyjádřena též založením politické strany Volkspartei

46 K tomu srov. PŘÍLOHA č. 4: Obrazová dokumentace učebnice *Geschichte und Traditionen der deutschen Minderheit in Rumänien*

47 Přehled a historický vývoj jednotlivých skupin podává například Winfried Ziegler. Srov. Ziegler, Winfried: *Die deutsche Minderheit in Rumänien*. Ein geschichtlicher Überblick. In: Kärnten Dokumentation. Dialoge und Kultur. Beiträge zum Europäischen Volksgruppenkongress 2013 und Sonderthemen, Klagenfurt am Wörthersee 2014, s. 115–130.

48 Baier, Hannelore – Bottesch, Martin – Nowak, Dieter – Wiecken, Alfred – Ziegler, Winfried: *Geschichte und Traditionen der deutschen Minderheit in Rumänien*, Medias 2011.

49 Tamtéž, s. 83–84.

Rumäniens. Příklon k nacismu byl odmítán snad jen příslušníky sociální demokracie mezi rumunskými Němci nebo některými církevními představiteli.⁵⁰

Z událostí druhé světové války je v učebnici tematizováno rozdělení Sedmihradska na severní maďarskou část a jižní část, která zůstala Rumunsku. Z válečné situace mnozí příslušníci rumunských Němců profitovali zejména kvůli osobním výhodám a skupinovým svobodám (např. povolení hákového kříže na vlajce sedmihradských Sasů). Též nový biskup saské luteránské církve se otevřeně hlásil k národně socialistickým myšlenkám. Od roku 1943 mohli příslušníci rumunských Němců sloužit v jednotkách Wehrmachtu. Této možnosti využilo v letech 1942 až 1945 70 000 z nich. Před postupující sovětskou armádou bylo na konci války z Rumunska evakuováno 45 000 rumunských Němců.⁵¹

Poválečná historie rumunských Němců v učebnici začíná tématem deportace 75 000 rumunských Němců do Sovětského svazu. Jednalo se o ženy ve věku 18 až 30 let a muže ve věku 17 až 45 let. Odvláčení pracovali zejména v dolech, železárnách a na stavbách. V pracovních táborech nalezlo smrt 15 procent z nich. Autoři učebnice si všímají zásadního rozdílu mezi rumunskými Němci a jinými německojazyčnými skupinami východní a střední Evropy. Na rozdíl od nich nebyli rumunští Němci vyhnáni. Byli však dočasně zbaveni občanských práv.⁵²

V rámci dějin komunistického Rumunska je v souvislosti s rumunskými Němci v textu zmíněno jejich postižení agrární reformou (zabor půdy, dobytka, mechanizace i statků), obsazení domů nově příchozími „kolonisty“, dále postižení zestátnováním (církevní školy) nebo politickými procesy. Jednalo se o první vlnu politických procesů s meziválečnými politickými předáky rumunských Němců (Roth, Brandsch), ale také o další vlnu procesů po maďarském povstání z roku 1956, kterou byli postiženi především intelektuálové (tzv. Schriftstellerprozess konaný v Brašově roku 1959 s několika mladými spisovateli z řad sedmihradských Sasů).⁵³

Další kapitola učebnice se věnuje období po pádu komunismu v Rumunsku. Začíná důvody exodu rumunských Němců na Západ. V této souvislosti je zdůrazněno dělení a slučování rodin rumunských Němců v důsledku válečných a poválečných událostí, dále postižení rumunských Němců komunistickými křivdami, strach ze zániku tradičních společenských struktur, a nakonec lepší životní podmínky na Západě. V rámci poslední kapitoly jsou nastíněny fáze odchodu rumunských Němců na Západ v jednotlivých dekáдах. V 50. letech pomohl Červený kříž odejít za rodinnými příslušníky na Západ 3500 rumunským Němcům. V roce 1967 došlo k obnovení diplomatických styků Spolkové republiky Německo a Rumunska a uzavření mezistátních dohod o vykupování rumunských Němců spolkovou vládou za předem určené taxy dle dosažené kvalifikace (Kopfgeld). Změny a svobody přislíbené novým rumunským vedením po pádu komunismu v roce 1990 rumunské Němce nepřesvědčily. Výklad dějin rumunských Němců končí v učebnici založením politické strany rumunských Němců DFDR (Demokratische Forum

50 Tamtéž, s. 84–93.

51 Baier, H. – Bottesch, M. – Nowak, D. – Wiecken, A. – Ziegler, W.: *Geschichte und Traditionen der deutschen Minderheit in Rumänien*, s. 94–98.

52 Tamtéž, s. 97.

53 Tamtéž, s. 101–112.

Deutschen in Rumänien). Na závěr je konstatováno, že aktivní německojazyčné osídlení s nadějí do budoucna se podařilo zachovat jen v městském prostředí. Zásadním úkolem má být zachovávání německojazyčného menšinového školství, jež bude otevřeno též majoritní společnosti.⁵⁴

Představený text, který v rámci učebnice popisoval klíčové mezníky dějin rumunských Němců (a na prvním místě z nich sedmihradských Sasů), neobsahuje žádné problematické pasáže v smyslu intolerance a negativních mezietnických stereotypů. Zároveň neomlouvá příklon části rumunských Němců k nacistické ideologii. Snaží se o objektivizující výklad dějin společenství, který usazuje do velkých politických dějin Evropy. Pokud by měly být hledány konkrétní mezníky, lze určit vcelku jasnou linii moderních dějin rumunských Němců rámovanou aktivní účastí na politice meziválečného Rumunska, příklonem k nacistické ideologii, událostmi druhé světové války, deportací práce schopného obyvatelstva do Sovětského svazu, komunistickou perzekucí v 50. letech, migračními vlnami na Západ vrcholícími masivním odchodem v roce 1990 a snahou o probuzení aktivního života společenství v nových postdiasporických podmínkách. Na této oficiálně uznávané linii se pohybují též popisy životních příběhů a vzpomínání oslovených narátorů. Mezi pluralitou dějinných příběhů německojazyčných skupin v Rumunsku je akcentována právě historie sedmihradských Sasů jako nejpočetnější a nejstarší skupiny s nejdelsí etnohistorií.

Vzpomínky generace dnešních osmdesátníků

Nejstarší generace žijících pamětníků se ve vzpomínání vracejí do doby druhé světové války. Vzpomínají na poválečné represe a život sedmihradských Sasů v období komunismu 50. a 60. let. Vzpomínky se vyznačují konzervativismem a značnou mírou kritiky vůči současnému stavu saské společnosti, přičemž dnešní menšinový svět srovnávají s „dobrymi časy“ tenkrát. Je v nich obsažena určitá dávka netolerance vůči majoritní společnosti vyvěrající z poválečných křivd páchaných se souhlasem státu na saských společenstvích v Sedmihradsku (odvlečení na nucené práce do Sovětského svazu, vysídlování a zaborby majetku nebo politické procesy). Paměť narátora, jež vzpomínáním rekonstruuje minulosť, je obecně vzato v rámci svých sociálních vazeb generačně podmíněna. Mnozí informátoři pak opakují určitá schémata, která se vzájemně podporují.

„Po příchodu Rusů bylo vše německé v Reichesdorfu špatné. Byli jsme označováni za fašisty a kolaboranty. Byl nám zabírán veškerý majetek. V roce 1948 byl vydán zákon o zabránění všech saských statků Rumuny a cikány. Úřad vydal a vylepil lístky a my jsme se museli vystěhovat k příbuzným. Otec sloužil za války v rumunských, ne německých jednotkách. Měl zraněnou nohu. Z nařízení komise jsme se museli vystěhovat do druhého dne. Náš dům zabrali. My jsme bydleli vzaďu v zahradě v provizorní letní kuchyni. Později přišla do vesnice vlna cikánů a začali násilnosti proti Sasům. Opevnili jsme se ve škole a v kostele. Tam jsme vydrželi několik týdnů. Byla znát velká soudržnost. Bydleli jsme tam staří i mladí.

54 Tamtéž, s. 113–116.

*Prostřední generace byla odvečena do Sovětského svazu. Přijela auta z Mediasche. Začali nás všechny mlátit, i staré lidi. Všude byla krev. Žilo nás tu před válkou 1300 sedmihradských Sasů. Dnes jsou všichni pryč. Zůstali jsme tu s manželkou sami.*⁵⁵

*„Vše bylo zestátněno. Sasové byli vyhnáni z domů. Museli jsme odejít na Ukrajinu. Naše domy byly obsazeny cikány. Deset let byli cikáni v našich domech, pak museli pryč.*⁵⁶

*„Byli jsme pracovitým národem. Na svou práci jsme byli hrdí. Pak přišlo zestátnění a komunismus. Pracovali jsme ve městě. Ženy byly v domácnosti. Po svržení komunismu nám umožnili získat zpět náš majetek. Ženy už nechtěly pracovat na poli.*⁵⁷

*„Rumuni zabírali naše domy. Bydleli jsme v zadních traktech našich statků. Byla to bezvýhodná doba. Sasové nechtěli pracovat společně s Rumuny a Cikány.*⁵⁸

*„Máme v paměti komunismus. Za Ceaușesca nás prodávali i s našimi statky. Z komunismu jsme byli unavení, hlavně muži.*⁵⁹

Ve vzpomínkách nejstarší generace sedmihradských Sasů se objevují staré křivdy a intolerance. V současné době jsou jedinými svědky starého řádu saské kultury před velkou kolektivizací a dobou poválečných represí.⁶⁰ Prožili doby velkých společenských změn saské společnosti v čase komunismu. V současné době se vyznačují odmítavým postojem k aktuálnímu stavu otevřeného společenství. Těžko se orientují v nových sociálních strukturách a ocitají se v izolaci, obklopeni majoritním obyvatelstvem. Vzpomínané události zapadají do celkové linie vytyčené kulturní pamětí (druhá světová válka, odsun do SSSR, poválečné represe). Je zjevné, že komunikativní paměť obohacuje velké události o rozměr individuálních lidských příběhů.

Vzpomínky generace dnešních padesátníků

Paměť generace dnešních padesátníků se soustředí na období mládí v relativně pokojné době reformních šedesátých let. Dále postupuje k počínajícímu procesu vystěhovalectví v sedmdesátých a osmdesátých letech. Nejsilnější zkušeností formující jejich paměť je vlastní odchod z Rumunska a život v emigraci ať už v emigrační vlně v 70. až 80. letech nebo v rámci velkého odchodu z roku 1990. Akcentovanými tématy jsou též pocity stesku po domově v Sedmihradsku, krátkodobé návraty do rodných vesnic a statků. Vzpomínky

55 Rozhovor s informátorem, H. S. (muž, 85 let, Reichesdorf, 28. 7. 2011).

56 Rozhovor s informátorem, D. S. (muž, 83 let, Reichesdorf, 3. 8. 2011).

57 Rozhovor s informátorem, H. S. (muž, 85 let, Reichesdorf, 28. 7. 2011).

58 Rozhovor s informátorem, W. M. (muž, 87 let, Malmkrog, 1. 8. 2011).

59 Rozhovor s informátorem, H. K. (muž, 80 let, Malmkrog, 11. 8. 2011).

60 K místům paměti a historickým křivdám srov. PŘÍLOHA č. 3: Obrazová dokumentace památníku sedmihradských Sasů padlých v druhé světové válce a v sovětských pracovních táborech.

se vyznačují větší dávkou tolerance k Rumunům a Romům, což vyplývá z rozpadu relativně izolovaného a uzavřeného světa saských komunit a otevření se majoritě v době po druhé světové válce.⁶¹

Dominantním krajinným prvkem mezi obcemi Reichesdorf a Birthälm jsou terasy bývalých vinic. Zde je nutno zdůraznit, že víno a vinice historicky patří do kultury sedmihradských Sasů a podílí se na jejich identitě. V hodnocení úpadku pěstování vína a zániku vinic existují mezi místními narátory dva krajní postoje. Jedna skupina dává konec vinařství do souvislosti s komunismem a s vlnou masivního odchodu sedmihradských Sasů na Západ. Druhá skupina mluví o nerentabilitě a komplikovanosti pěstování vína v 90. letech. Tvrdí, že za vším stojí ekonomické důvody, málo pracovních sil a nedostatek peněz na nákup mechanizace. Tedy jedna skupina zdůrazňuje nacionální rozměr problému – Rumuni nejsou po odchodu Sasů schopni navázat na saské pěstování vína na svazích nad vesnicemi. Pusté vinice jsou pro oslovené aktéry symbolem odchodu sedmihradských Sasů a zánikem jejich kultury. Do tohoto náhledu se promítají krajně subjektivní a emocionálně zabarvené postoje související s odcizením se domovské krajiny a ztrátou domova v původní podobě, jak je uchovaná v individuální paměti. Ze sdílení tohoto emocionálního názoru vícerymi příslušníky společenství byl vykonstruován objektivizovaný skupinový názor. Druhá skupina akcentuje ekonomický rozměr problému, kdy za vším vidí špatnou ekonomickou návratnost úsilí ve změněných podmínkách 90. let. Toto je dle mého názoru objektivnější pohled zbavený etnické klasifikace a stereotypizace, neboť jistě neplatí, že Rumuni nejsou schopni pěstovat víno. Další vzpomínky se týkají proměny krajiny, nové podoby vztahů s Rumuny a Romy nebo vztahu k saským statkům:

„Odchod 120 tisíc lidí se na krajině musel projevit. Během dvou měsíců byli všichni zkušení odborníci pryč. Rumuni byli nekvalifikovaní. Nebyly žádné rezervy. Nešlo je nahradit.“⁶²

„U nás se pěstovalo vždy jen bílé víno. Díky blízkosti hlavní silnice mezi Hermannstadem a Kronstadem se u nás zastavovali kupci a víno odkupovali.“⁶³

„Vinice u nás zanikly po pádu komunismu. Lesy se přiblížily vesnici. To je známka úpadku. Máme málo obdělávané půdy.“⁶⁴

„Ty vinice jsou dokladem všeobecného rozkladu po odchodu Sasů.“⁶⁵

„Vinice se ekonomicky nevyplatily. Nejsou zde na to pracovní síly. Stroje za lidi nemůžou pracovat. Jsou moc drahé. Nikdo si je nemůže dovolit.“⁶⁶

61 K migraci a proměně mezigeneračních vztahů srov. Drs, T.: *Současná situace kultury sedmihradských Sasů v Rumunsku*, s. 95–110.

62 Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birthälm, 16. 8. 2015).

63 Rozhovor s informátorem, H. S. (muž, 85 let, Reichesdorf, 28. 7. 2011).

64 Rozhovor s informátorem, D. S. (muž, 42 let, Reichesdorf, 3. 8. 2011).

65 Rozhovor s informátorem, K. T. (žena, 45 let, Birthälm, 6. 8. 2011).

66 Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birthälm, 16. 8. 2015).

„Vinice byly zestátněné a strojně neobdělávatelné. Svahy jsou příkré. Bylo na to málo lidí. Je to nerentabilní. Po vystěhování byl s vinicemi konec.“⁶⁷

„Dříve byly svatby s Rumunkami přísně zakázány. Farář neoddal národnostně smíšené páry. Dnes jsou vztahy dobré. Máme vzájemné svatby. Dříve byli cikáni našimi sluhy. Teď jsou vlastníci našich domů.“⁶⁸

„Dříve tu v každém statku v ulici žila nějaká rodina. Teď má většina domů v ulici zavřené okenice a neposekané zahrady. Rumuni i Sasové jsou v zahraničí. Je málo pracovních sil pro práci na polích. Zůstávají tu jen nepracovití nebo staří.“⁶⁹

„Ten dům je mojí sestřenicí. Ona žije v Anglii. Dům chátrá. Provádím jen nejnnutnější opravy. Občas tu spí nějakí hosté.“⁷⁰

Ve vzpomínkách střední generace sedmihradských Sasů je kladen důraz na rozdíl krajiny, majetkových poměrů a stavu saského společenství před a po velkých emigračních vlnách od 70. do počátku 90. let. Obraz dnešních vyliďněných vesnic s minimálním saským elementem v jejich očích kontrastuje s dobou dětství či mládí, jež je charakterizovaná čilým společenským ruchem a saským dialektem v soukromém i veřejném prostoru. Z velkých událostí saské historie, jak je předává kulturní paměť, narátoři akcentují zejména zásadní zlom v podobě *Auswanderungschocku* a porovnávají změněnou situaci před ním a po něm. Komunikativní paměť obohacuje objektivizované líčení události o osobní rozměr a dokládá význam události pro etnickou skupinu, saské rodiny a jednotlivé aktéry.

Závěr

Podle mého názoru je možné tvrdit, že sedmihradští Sasové na své historické mezníky nezapomínají, ale vzpomínají. Jsou společností se silným historickým příběhem, který je tradován za pomoci sdělovacích prostředků a odborné literatury nebo orálním způsobem. Jsou dobře obeznámeni a silně spjati se svým dějinným vyprávěním. Do velké kulturní paměti společenství zasahují jednotliví členové etnické skupiny a obohacují dějiny o své vzpomínky ustavované v rámci komunikativní paměti. Svůj velký dějinný příběh sedmihradští Sasové rádi tradují a znovu se přesvědčují o důležitosti přenosu svého pojetí etnické historie. Transferem kolektivních zkušeností rekonstruují opakovaně svou etnickou identitu.⁷¹

Celkový diskurs kulturní paměti a vzpomínání je ovlivňován z pozic individuálních komunikačních pamětí jednotlivých aktérů. Procesy vzpomínání konstituují osobní

67 Rozhovor s informátorem, H. M. (muž, 58 let, Birtählm, 18. 8. 2015).

68 Rozhovor s informátorem, W. M. (muž, 87 let, Malmkrog, 1. 8. 2011).

69 Rozhovor s informátorem, H. M. (muž, 58 let, Birtählm, 18. 8. 2015).

70 Rozhovor s informátorem, O. W. (muž, 60 let, Birtählm, 16. 8. 2015).

71 Drs, T.: *Současná situace kultury sedmihradských Sasů v Rumunsku*, s. 183.

příběhy. V jejich obsahu se zrcadlí aktérský charakter a situačnost etnické identity. Promitá se do nich spjatost individuálních osudů s moderními dějinami a problémy sedmihradských Sasů. Aktéři participují na velkém příběhu sedmihradských Sasů. V životních příbězích se definuje vztah k domovu, problematické vazby na německý politický národ. Projevuje se smutek ze současného stavu společenství a ztráty domova. Do životních příběhů se otiskuje transnacionální charakter společenství, pocity dezorientace a vykořenění v prostředí moderního a globalizovaného světa. Problematickost retrospekce a násobené subjektivity procesu vzpomínání je vyvažována emocionální složkou, postižením vnitřních motivací a detailů, jež mají v celkovém obrazu sledovaného společenství značný význam.⁷²

V rámci tohoto příspěvku byly v úvodu formulovány vstupní badatelské otázky. Ta klíčová se ptá, zda jsou v dějinném příběhu sedmihradských Sasů přítomny události, na které dnešní aktéři vzpomínají a ke kterým se vztahují. V souladu se zmíněnými teoriemi o zásadnosti významu mýtu o společném původu pro každé etnické společenství budují sedmihradští Sasové svou etnogenezi na základě vyprávění o příchodu svých předků do Sedmihradska ve 12. století. Od této události odvozují mimo jiné i původ svého etnodialektu. V rámci raně novověkých dějin je v tradovaném příběhu zdůrazňována činnost náboženského reformátora Johanna Hontera a vznik vlastní saské reformované církve augsburského vyznání v Sedmihradsku ve 40. letech 16. století. Náboženská odlišnost se tak stala vedle vlastního etnodialektu další historicky odvoзованou komponentou etnické identity sedmihradských Sasů. Pro moderní dějiny společenství jsou ve vzpomínání zásadní a akcentované události druhé světové války a sblížení části sedmihradských Sasů s nacistickou ideologií. Většina oslovených informátorů toto dnes vnímá jako tragickou chybu pro další osudy společenství. Mnozí informátoři dále tvrdí, že sblížení sedmihradských Sasů nejen s nacistickou ideologií, ale obecně s německým politickým národem bylo zásadním omylem, který se projevil v uvědomění si podstatné vzájemné odlišnosti až za podmínek diasporické existence sedmihradských Sasů v Německu po *Auswanderungsschocku*. Téměř v každém rodinném příběhu je patrný tragický prvek odvlčení mladé generace sedmihradských Sasů na nucené práce do Sovětského svazu a následná perzekuce Sasů komunistickým režimem v první polovině 50. let. Mladší generace si neustále zpřítomňuje události migračních vln druhé poloviny 20. století, zejména tzv. *Auswanderungsschocku* z roku 1990. Tyto jmenované události tvoří pomyslnou páteřní linii vzpomínaných mezníků saského společenství v Sedmihradsku.

Další výzkumná otázka se tázala na případný rozdíl mezi aktérskými výpověďmi a oficiálním podáním dějinného příběhu sedmihradských Sasů. Na tomto místě je možno na základě porovnání etnograficky získaných vyprávění s oficiální objektivizovanou učebnicí menšinových dějin různých německých skupin v Rumunsku *Geschichte und Traditionen der deutschen Minderheit in Rumänien* tvrdit, že hlavní vzpomínané mezníky dějinného vyprávění se v obou liniích shodují. Nutno ovšem připomenout, že při hledání hlubších souvislostí, příčinných vazeb a akcentů se rozdíly jistě najdou. Některá polemičká díla saského teologa Paula Philippi, která již byla citována, jsou toho důkazem. Na základě

72 Tamtéž, s. 207.

zjištěných skutečností je konstatováno, že fenomény paměti a vzpomínání jsou generačně podmíněny. V prostředí sedmihradských Sasů nebyl v rámci vedených rozhovorů zjištěn rozdíl mezi oficiálně šířeným dějinným příběhem a jednotlivými aktérskými verzemi zachycenými ve vzpomínkách narátorů. Informátoři se věnovali své participaci a účasti na klíčových milnících moderních dějin společností, ke kterým patří poválečné represe komunistického režimu, dočasné odvrácení na nucené práce do Sovětského svazu, migrační vlny vrcholící masovým odchodem v roce 1990, důvody emigrace nebo nové začátky v diaspoře. Shody individuálních vyprávění a obecného narativu potvrzují koncept společenské podmíněnosti paměti.

V úvodu zmíněný problém festivit není možno jednoznačně zhodnotit. Žádná ze saských oslav širšího společenského dosahu se nepojí s konkrétní historickou událostí ani jí nepřipomíná. V kapitole o saských slavnostech byla jmenována slavnost *Kronenfest*, jež má spíše spojitost s přírodními cykly než historické vazby na konkrétní událost. K dějinnému příběhu má nejbližší slavnost *Sachsentreffen*, jež si klade za cíl ve změněných podmínkách po *Auswanderungsschocku* znovu spojit Sasy v Sedmihradsku s diasporickými skupinami. Na těchto slavnostech stejně jako na *Heimatsortgemeinschaften* jsou diskutovány události soudobých dějin společností a nastíněny aktuální problémy. Ke konkrétním historickým událostem se však například svým datem konání nevztahují. Tyto slavnosti je možno charakterizovat jako postdiasporické festivity se vzpomínkovým charakterem. Jejich prostřednictvím se sedmihradští Sasové vracejí do doby před velký odchodem na Západ. Dobu před rokem 1990 si sedmihradští Sasové zpřítomňují vystoupeními tanečních skupin v krojích nebo srazy rodáků. Zjištění, že tak silně historicky ukotvená etnická skupina, jakou bezesporu jsou sedmihradští Sasové, nemá žádnou velkou slavnost navázanou na významné historické události, je možno označit za překvapivé. Připomínání velkých dějinných událostí mimo rámec hromadných celospolečenských oslav je však možno vidět v uctívání památky svých padlých ve druhé světové válce nebo v pracovních táborech v Sovětském svazu.⁷³

V případě debat o rozlišovacích znacích sedmihradských Sasů se výpovědi a akcenty různí. Oslovení aktéři se však shodují na významu jejich dějinného příběhu a kolektivní paměti pro etnické „sebe-vymezení“. Dějinný příběh společností tvoří jednu ze základních komponent etnické identity a fenomén vzpomínání má zásadní význam pro přežití etnické formace. Skrze participaci jednotlivců na velkém narativu dochází k cycklému rekonstruování sociálního společství a opětovnému vymezování etnické hranice. Spontánní potřeba aktérů vyprávět dějinný příběh s radostným zdůrazněním jeho jedinečnosti potvrzuje zásadní význam pro zachování etnického společství sedmihradských Sasů, kteří se jeho dalším tradováním cycklicky rekonstruují a ustavují jako „společství paměti“.

73 K tomu viz PŘÍLOHA č. 3.

Reconstructing the Memory of Transylvanian Saxons

The presented paper responds to the theme of the conference Rethinking 20th Century Europe: Milestones Remembered and Forgotten. Introducing the national minority of Transylvanian Saxons in Romania, it analyzes the reconstruction of the community's ethnic identity. Primarily, it focuses on festivities, the participation in one's own historical story and the issue of social conditionality of memory. Methodologically, the text follows the tradition of ethnographic research, building on theoretical concepts of ethnicity (T. H. Eriksen, B. Anderson, A. D. Smith) and memory studies (M. Halbwachs, J. Assmann, P. Nora).

The history of the community is one of the fundamental components of the ethnic identity and recollections are essential to the survival of any ethnic formation. Through the participation of individuals in the general narrative, the social community is cyclically reconstructed, and its ethnic boundaries are redefined. The basic research questions ask whether there are any significant events in the modern history of the community to which the Transylvanian Saxons repeatedly relate through their recollections, and whether there is a difference between the responders' subjective recollections and the objectivized narrative of a historical story.

The field research addressed responders asking them to recollect and narrate. The findings have revealed that the phenomena of memory and recollection are generationally conditioned. No discrepancies were found in Transylvanian Saxons between the officially narrated historical story and the individual versions captured in the narrators' memories. The responders focused on their participation in the key milestones of the community's modern history, such as the post-war repression by the communist regime, members of the community being temporarily abducted to the Soviet Union for forced labour purposes, the waves of migration peaking with the 1990 mass exodus or the new beginnings in the diaspora. The consensus of the individual and general narratives confirms the concept of social conditionality of memory. The spontaneous need of the responders to tell the historical story with joyful emphasis on its uniqueness confirms the story's crucial importance for the preservation of the ethnic community of Transylvanian Saxons, who, by retelling the story, cyclically reconstruct and establish themselves as a community of memory.

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Obrazová dokumentace slavnosti Setkání sedmihradských Sasů *Sachsentreffen* (Birthälm, 22. 9. 2012, foto Oliver Raendchen).

Příloha č. 2: Obrazová dokumentace slavnostního průvodu sedmihradských Sasů v německém Dinkelsbühlu v rámci tzv. Heimatstagu (Dinkelsbühl, 8. 6. 2014, foto Siegbert Bruss).

Příloha č. 3: Obrazová dokumentace památníku padlých Sasů v první světové válce + Obrazová dokumentace památníku sedmihradských Sasů padlých v druhé světové válce a v sovětských pracovních táborech (Malmkrog, 12. 8. 2015, foto archiv autora).

Příloha č. 4: Obrazová dokumentace památníku padlých Sasů v první světové válce + Obrazová dokumentace památníku sedmihradských Sasů padlých v druhé světové válce a v sovětských pracovních táborech (Malmkrog, 12. 8. 2015, foto archiv autora).

